

*Pascal Dibie: ETNOLOGIJA SPALNICE. Založba / *cf.
(Rdeča zbirka). Ljubljana 1999, 349 strani.*

Spalnica, to je vendar tisti prostor, kjer spimo, kajne. Toda ali je to res, ali pa se nam upravičeno zazdi, da že ime samo omejuje našo domišljijo? Ali nismo pripravljeni razmišljati le o majhnem delu vseh tistih stvari in dejavnosti, ki pravzaprav sestavljajo spalnico kot celoto?

Pascal Dibie se je v svoji knjigi odločil, da bo poskusil razkriti čimveč skrivnosti, ki jih skriva spalnica. Toda ko je enkrat začel, je ugotovil, da to ne bo lahko delo. Človeška domišljija in ustvarjalnost namreč ne poznata meja in prav spalnica ter z njo povezane dejavnosti skozi zgodovino in po vsem svetu so živ dokaz za to. Vendar, če ni meja, kako torej vse to spraviti v knjigo, ki že sama po sebi s svojimi fizičnimi značilnostmi pomeni eno samo oviro? Kako se je avtor lotil te težke naloge?

Najprej se je odločil, da svoje delo razdeli na dva dela, na vertikalo in horizontalo.

V vertikali se je lotil raziskovanja predvsem evropskih in mediteranskih spalnic ter dogajanja v njih skozi čas. Pri tem so mu pomagale predvsem arheologija, literatura, umetnost, zgodovina ... V horizontali pa krožimo okoli našega planeta, kukamo v spalnice najrazličnejših kultur in skušamo razumeti, kaj se v njih dogaja. Pri tem nam pomagajo vede kot na primer socialna antropologija, etnologija, sociologija, psihologija ...

Tako se potovanje lahko začne. Sam začetek vertikale nas popelje v prazgodovino, natančneje v mlajši paleolitik, kjer pod skalnim previsom najdemo šotore, sestavljene iz lesenega ogrodja in kosti, te so nosile živalske kože, vse pa so na mestu držali težki kamni. Znotraj je bilo ognjišče za gretje in kuhanje; za delovnim prostorom pa je bilo ležišče, sestavljeno iz stelje in živalskih kož. Tu so torej počivali in spali ljudje, ki pa jim tudi spolnost ni bila tuja. Dokaze o tem so raziskovalci iskali in najprej našli v jamskih umetninah, kjer je nežnost najprej nakazana skozi živalske like in simbole, kasneje pa se avtorji otresejo sramezljivosti in tako lahko sledimo risanim erotičnim prizorom tasilskega moškega in njegove družice.

Prišla je otoplitev, ledeniki so se umaknili, življenje je postalo lažje. Začela so se oblikovati prva mesta v Mezopotamiji. In kako so bile tam opremljene spalnice? Zdi se, da precej borno. Najdeni so bili ostanki skrinj, košar in ležišč z nizkim okvirom in obložene z vejanjem. Tudi v palačah se je ohranilo zelo malo pohištva, vendar nam relief iz mesta Ninive razkrije pogled na Asurbanipalovo posteljo, v kateri kralj pije iz čaše in opazuje svojo kraljico. Od Evfrata in Tigrisa se preselimo v hišo egiptovskega mesta, ki je spalnico skrivala v prvem nadstropju. O njenem pohištvu lahko izvemo kaj več na podlagi odkritij iz grobov nove države. Takrat

je bila postelja eden izmed najpomembnejših kosov pohištva v hiši. Lesen okvir je napenjal močne platnene trakove, ki so nosili blazine, včasih naložene tako visoko, da se je nanje dalo povzpeti le s pomočjo posebne pručke. Da si med spanjem ne bi razmršili pričeske, so glavo med spanjem držali na posebnih lesenih zglavnikih, ki so bili predhodniki današnje vzglavne blazine. Ker je bil Nil s svojimi močvirji raj za komarje, so se ljudje proti njim zaščitili z gostimi mrežami, ali pa so si zgradili spalnico na tako visokih stolpih, da komarji niso mogli prileteti na vrh.

Od Egiptčanov so si marsikaj sposodili Hebrejci, in tako je bilo tudi s posteljo kralja Salomona. To je bila nosilnica iz libanonskega lesa, stala je na srebrnih stebrih in imela je zlato naslonjalo. Na njenem skratnem ležišču se je Salomon baje ljubil s sedemsto kraljičnami in tristo tujimi priležnicami.

V Grčiji spalnicam še danes pravijo kamara. Že v antičnih Atenah je bil to prostor, namenjen počitku. Kot ve povedati Aristofan v svoji *Lizistrati*, so v kamaro spadali posteljnjak z jermeni, žimnica, blazina in pregrinjalo iz ovčjega runa. Ženske so tam nosile tunike, če pa so hotele zмести moško glavo, so se naličile in si obule peribade, elegantne ženske čevlje. V Sparti so dekleta hodila okrog razgaljenih nog, v frfotajočih haljicah ter se trudile biti čimbolj podobne fantom.

Rimljani so od Grkov podedovali navado, da obdujejo leže. Poleg tega so v posteljah še brali, pisali, sprejemali goste in spali. Postelje tako niso bile postavljene le v spalnici, temveč tudi v obednici, sprejemnici, knjižnici in na vrtu. Poleg tega pa so se začeli v postelji znotraj nosilnice prenašati tudi po mestu.

Ponoči so spali skoraj povsem oblečeni, vstajali so zgodaj in zelo hitro odhajali od doma. Temačna spalnica, v kateri je bila zaščita pred naravnimi pojavi pomembnejša od svetlobe, je namreč narekovala skromno opremljenost tega prostora, ki ga je bilo zato treba čimprej zapustiti. V njej so kot obvezni del pohištva ostajali postelja in sužnji.

Nekje na začetku srednjega veka se najdemo na vrhu dominiuma ali donzona, simbola družinske moči, kjer je živel zemljiški gospod s svojimi dostojanstveniki in vitezi. Vrhnje nadstropje, nad veliko slavnostno dvorano, kjer se je zborovalo in praznovalo, je vsebovalo eno ali več spalnic zanj in za njegovo ženo. Pohištvo v spalnici je bilo vse do 14. stoletja še zmerom zelo strogo. Okrasje, ki so ga ob praznikih obesili po telesu, stenah in mizah, so hranili kot fevdalni zaklad znotraj velikih skrinj. Postelja je bila sestavljena iz lesenega okvira z dnom iz desk. Nanjo je bila položena slavnica, velika vreča, naphana s steljo. Nato je bila na vrsti rjuha, pa prešita odeja ter pregrinjalo iz blaga. Tudi blazina za glavo ni manjkala. Ker je bilo dno postelje dvignjeno od tal, je bil tam prostor za različne manjše skrinjice, scalnik in še kaj. Poleg postelje je moral biti tudi klečalnik za molitve.

V posteljo je bilo treba oditi gol, saj je bila srajca dnevno oblačilo. Če pa je gospod ta kos obleke ob prihodu v posteljo obdržal na sebi, je to pomenilo, da svoje gospe ne ljubi in ne ceni več. Pri nežnostih, ki sta si jih gospod in njegova soproga izkazovala pod prešito odejo, sta morala biti na moč previdna. Erotične navade so bile namreč s strani cerkve omejene. Žena naj bi nekatere stvari počela le zato, da bi jo mož ljubil zaradi njenih hudičevih dejanj.

Vendar pa je ta način življenja kmalu dobil svoje kritike. Meščanstvo, ki se je zgražalo nad bogatimi in se sramovalo revnih, se je zaprlo vase. Njihove neprostorne in neudobne utrjene hiše so se v 13. stoletju umaknile bolj odprtim in prostornejšim bivališčem iz opeke in kamna. Družinsko življenje se je razširilo in iz pritličja izrinilo poslovne prostore. Kuga je meščane naučila, da so se nehalo zgledovati po asketih, ki so zaničevali svet in zunanji videz. Dobrine tega sveta je bilo treba vzeti pri priči ter zaužiti tukaj in zdaj. Spalnice bogatejših so se počasi polnile s potrebnim in nepotrebnim ter počasi postale središče življenja. Še vedno so bile prostor za počitek in spanec, vendar so jo uporabljali tudi podnevi. V njej so delali, molili, brali, sprejemali goste ter jim razkazovali nakopičene zaklade. Ženske so tam predle, se pogovarjale, igrale najrazličnejše igre in vzgajale otroke.

Ko je prišel večer, sta zakonca za seboj zapahnila vrata, pokleknila in pomolila ter nato zlezla v visoko in veliko posteljo sredi sobe. Tam sta se po obiranju uši lahko posvetila drug drugemu, seveda pa sta morala paziti na nasvete in zahteve pridigarjev in moralistov, ki so s trdo roko in glasom vladali spalnici. Pa vendar so v 15. stoletju po francoskih mestih in trgih že delovale javne hiše, tako imenovane "prostibula publica". Beseda bordel se je začela uporabljati šele na začetku 17. stoletja.

Toda v 16. in 17. stoletju se je vendarle največ dogajalo v zadnji veliki nemeščanski tvorbi na Zahodu, v dvorni družbi. Ta je med drugim vplivala tudi na razvoj spalnice, kot jo v Evropi poznamo danes. V dvorcu sta zakonca dobila na voljo svojo spalnico. V sredino sta postavila posteljo, ki je bila v času Ludvika XIV. prej sad tapetniškega kot mizarskega dela. Lesa namreč skorajda ni bilo več, nadomestilo ga je blago, ki je zakrivalo pogled na notranjost ob pomoči neba, baldahinov, zaves in zastorčkov. Spominjala je na škatlo iz blaga in vanjo so lastniki odhajali oblečeni v spalno srajco in z nočno čepico na glavi. Še prej so se ustavili na udobnem in okrašenem "stolu z luknjo", ki pa ga je sredi 18. stoletja zamenjal poseben ločen prostor, imenovan "angleško stranišče", kjer je za čistočo skrbela voda.

Vendar v spalnicah niso le spali, bile so tudi središče družbenega, političnega in kulturnega dogajanja. Kljuke šestih vrat v spalnico francoskega kralja so si tako glede na hierarhijo podajali žena, njegovi otroci in bližnji

sorodniki, ljubice, zdravniki, komorniki, plemiči, državni ministri, tajniki, maršali, dušni pastirji, pesniki, zabavljači, glasbeniki ...

Šele v devetnajstem stoletju so se izobraženi popotniki in folkloristi lotili tudi spalnih navad kmetov na deželi. Uspelo jim je zbrati cel kup pregovorov na temo spanja in počitka, kot recimo "spanec je boljši kot žganec", "rana ura, zlata ura", "kdor hodi pozno spat in zgodaj vstaja, mu konec urno prihaja."

Za kmete je bila noč na deželi narejena za spanje po trdem delu. Za posteljo so včasih uporabili praproč, slamnjače in volneno pregrinjalo, včasih pa so bile to velike in visoke postelje, ki so stale nad shrambo za krompir in kamor se je lahko stisnila vsa družina. Za spolnost je bilo več časa podnevi, med počitki na polju, v gozdu, slamatih kopicah, seniku...

Ko Dibile tako počasi zaključuje svoj evropocentrični vertikalni del, nam že daje vedeti, da se zaveda, kako je Zahod le majhen del sveta in njegovi v marsičem omejeni prebivalci še zdaleč nimajo monopola nad najbolj izvirnimi idejami. Čas je za horizontalo.

V Afriki pohištvo, namenjeno počitku, ni bila nikoli prva nuja. Pomembnejše je bilo orožje, kuhinjsko posodje in poljedeljsko orodje. Tako so največkrat spali na koži, ki so jo pogrnili čez rogoznico. Nujna je bila tudi opora za tilnik, da se pričeska ni zmečkala. Najbolj razširjene so bile postelje na kolih, ki so jih čez dan spremenili v prostor za odlaganje posode. V severni Afriki so uporabljali "madrac", "stvar, vrženo po tleh". Podnevi so na njih sedeli, ponoči pa so jih razporedili po sobah.

Tropski Indijanci v južni Ameriki so si za osnovno pohištvo izbrali "hamak", visečo mrežo iz palmovih vlaken ali domačega bombaža. Ta je viseč z tramov vsake hiše in z njim v zvezi so bili povezani najrazličnejši obredi, kot recimo "kuvada", počitek očeta, utrujenega zaradi rojstva svojega otroka, poroke, ločitve in pogrebi.

Pomembno je bilo tudi, na katera dva tramova v hiši obesiti "hamak". Tramovi v hiši barijskih Indijancev, ki živijo v amazonski kotlini, so bili namreč hierarhično razdeljeni. Na tleh in tik nad njimi so spale ženske, nato pa so v nadstropjih obešali mreže čedalje pomembnejši pripadniki plemena.

V Aziji poznajo v zvezi s spanjem in ležanjem veliko obrednih in telesnih navad, ki naj bi pregnale nočne nevarnosti. Hiša ni zgolj zavetje za spanje, marveč tudi posvečeno ozemlje, ki naj zaščiti negibna in neogljena telesa. Hindujski brahman mora tako pred spanjem opraviti vrsto dejanj, ki zaščitijo njegovo v telo ujeta dušo pred nečistočo. Njegova postelja je sestavljena iz lesenega ogrodja na štirih nogah, na katero položijo dno iz bombaža ali trstičja. Tam lahko spi, ne sme pa se ne roditi ne ljubiti in ne umreti. Za ta dejanja je potreben stik s tlemi, materjo Zemljo.

A v Indiji ne živijo le hindujci, marveč tudi Murijci, plemensko prebivalstvo stare države Bastar. Zaradi svojega posebnega razumevanja noči in misli, da ima spolnost v družbenem življenju plemena najpomembnejšo vlogo, so izoblikovali posebno skupno spalnico za otroke, imenovano "ghotul". Tam lahko prenočijo samo mladi neporočenci obeh spolov, ki po mili volji menjavajo svoje ljubimce, dolgotrajne zveze pa so prepovedane. Vse je urejeno tako, da ne bi prišlo do navezanosti ali ljubosumja. Kdo se bo s kom poročil, na koncu odločijo starši, in le redko kdo nasprotuje njihovi želji. Tako je sreča pravično razdeljena med vse, saj ni ljubezni, ki bi nekaterim sladila in nekaterim grenila življenje.

Na Kitajskem so hiša in vsi, ki v njej živijo, celota. To je velika družina vseh potomcev istega prednika, ki je še vedno navzoč v globočinah hiše in skrbi za blaginjo svojcev. V zameno za svoj blagoslov zahteva fe pokorščino in darovanje, ki mu daje nebeško življenje.

Graditev kitajske hiše, ki je obenem svetišče in dom, je bil zapleten postopek, ki ga je začel geomant. Ugotovil je skrivno ureditev kraja in vpliv naravnih ele-

mentov, vetra in vode. Skušal se je čimbolj približati kraju, kjer sta jin in jang ubrana, vetra Zeleni zmaj in Beli tiger pa se med seboj izničita. Tam je bil postavljen temeljni kamen, ostanek hiše pa je bil narejen iz lesa. V osrednjem prostoru tradicionalne kmečke hiše je bila kuhinja z nepokritim zbiralnikom z vodo, spalnice pa so bile na koncu stavbe. Kmetje so spali na slami, nesplošenem trstičju ali rogoznici, s trdo grudo zemlje namesto blazine. Ta temačna spalnica, pozimi mrzla, poleti pa slabo prezračena, je dajala borno udobje, a to ni bil vzrok revščina, temveč življenjske navade. Do neke mere je mraz preganjal "kang" (velika klop iz surovih opek), kamor je iz kuhinjske peči pritekal topel zrak. Tam so spali, jedli, sušili obleko, delali, pisali.

Bogatejši so si lahko privoščili posteljo iz lesa, ki je bila pravzaprav cela soba s štirimi zamreženimi stenami, ogledalom, obešalnikom in česalnimi pripomočki. Udobje spečih so izboljšali še "bambusova žena", "vroča starka" in "starke na nogah", ki so jih hladili oziroma greli.

In kakšna je spalnica na Kitajskem dandanes, po revoluciji in ustanovitvi Ljudske republike? Vladni stanovanjski urad je vse skrbno preračunal ter prišel do rešitve, da ima vsaka družina v mestu lahko le tri kvadratne metre stanovanja na družinskega člana. Kar se pohištva tiče, je lesa za izpolnitev zahtev kitajskega naroda premalo. Vsak na kupon dobi predalnik, posteljo in preklopno mizo. V teh premajhnih stanovanjih s skromnim ogrevanjem daje Kitajcem edino veselje spolni odnos, ki po njihovem uravnava krvni obtok in sprošča živčni sistem. Že od nekdaj je znanih trideset najpomembnejših položajev z slikovitimi imeni, kot so odvijanje svile, zmaj v klobčiču, združitev vodomcev, a treba je biti previden, saj je politika nadzorovanja rojstev danes na Kitajskem ena največjih skrbi.

Tudi na Japonskem sta pri postavitvi hiše najpomembnejša lega in smer, ki ju izberejo z geomantičnim postopkom. Zgrajena je iz lesa in dvignjena od tal. Ko prestopiš prag, se takoj znajdeš v veži z zbito ilovico na tleh, po hodniku z zamolklo žarečim ladijskim podom, ki je od 20 do 50 cm dvignjen od tal, se odpraviš mimo lahke lese in ko jo odrineš, stopiš v odprt del, sprejemnico. Ta se ponoči s pomočjo "tatamijev" spremeni v spalnico.

"Tatami" je simbol japonske hiše, izdelan iz vsaj eno leto stare riževe slame v otepih, ki je obrobljena s trakom iz blaga. To ležišče je 6 cm debelo, 180 cm dolgo in 90 cm široko. Čez "tatami" pogrnejo "futon", posteljnino, sestavljeno iz tanke rogoznice in v zadnjem času velike kopalne brisače. Glavo, vedno obrnjeno proti severu, podpira majhen valj, napolnjen z žirno ali dlakami.

Japonci, zvesti tradiciji, se v posteljo začnejo odpravljati že ob petih popoldne, ko si privoščijo skoraj vrelo kopal. Tako jim za naslednje dve do tri ure, ko večerjajo in se pogovarjajo z gosti ali člani družine, telo

pogreje voda. V hiši namreč prostore le skromno ogrevajo. Temperatura znotraj hiše se izenači z zunanjo, zato Japonci zelo dobro prenašajo mrz.

A Dibié nas vodi še naprej, v inuitske igluje, japonske kohte, tipije severnoameriških Indijancev in nazadnje tudi v lastno spalnico. Izkaže se kot odličen vodnik, ki ga ni strah interdisciplinarnosti in kombinacije najrazličnejših virov. To mu omogoča, da na skrivnosti in probleme gleda z novih in novih zornih kotov in nas na zanimiv in duhovit način popelje skozi

tisoče spalnic, ne da bi nas pri tem preganjal občutek sramu.

Ker pa se avtor ni podrobneje lotil razvoja spalnice na Slovenskem, mu je pri tem v dodatku pomagal Andrej Studen, ki pa mu tudi pomanjkanje literature in virov s tega področja ni preprečilo, da ne bi svoje naloge opravil zares odlično.

Jure Gombač